

Myrkyt ja vierasaineet kaloissa

- mitkä ovat kaivosteollisuuden riskit

Pekka J. Vuorinen
Luke

Terminologiaa – haitalliset aineet kalaan

- **biokonsentroitumalla**
kertyvät vedestä kalan kudoksiin (pääosin kidusten kautta),
bioconcentration factor BCF
  - monet vesiliukoiset aineet ja vähäisessä määrin rasvaliukoiset aineet
- **bioakkumuloitumalla**
kertyvät ravinnon kautta
bioaccumulation factor BAF
- **biomagnifikaatiolla**
rikastuvat ravinnon kautta eli vähintään kolmen trofiatason yli,
  - jotkut vesiliukoiset yhdisteet (mm. Hg, Cd) ja rasvaliukoiset pysyvät yhdisteet
- mätimuniin / alkioihin haitalliset aineet voivat siirtyä emolta

Kaivosjätevedet ...

- Kaivosjätevedet voivat sisältää metalleja, apuaineita, suoloja ja olla happamuudeltaan poikkeavia – usein happamia
- Kokemusten mukaan kaivosjätevesien lopullinen koostumus selviää vasta toiminnan käynnistyttyä
- Happamat kaivosjätevedet voivat liuottaa maaperästä metalleja – sellaisiakin, joita jätevesissä ei alun perin ollut
- Happamissa kaivosvesissä metallit ovat liukoisessa eli eliöille haitallisimmassa muodossaan – ionimuoto
- Monien kalalajien lisääntyminen häiriintyy jo pH:ssa 5,75 ja äkilliset happamuuden muutokset voivat olla jopa tappavia

...kaivosjätevedet

- Alkuaineet, kuten metallit, eivät häviä minnekään, mutta voivat saostua sedimentteihin
- Osoittautunut, että tehokkaimmin jätevesien metallipitoisuudet vähenevät kosteikkojen läpi virratessaan (kerasaostuvat raudan mukana)
- Läjitysalueiden sivukivi ja rikastushiekka vähitellen rapautuvat, vaikka ne peitettäisiinkin, ja metalleja kulkeutuu vesistöihin
- Kaivosjätevedet voivat lisätä purkuvesistöjen veden suolaisuutta – makean veden eliöiden suolaisuuden sieto on huono ja lieväkin suolaisuuden suureneminen aiheuttaa kaloille stressiä ja sen seurauksena kasvun heikkenemistä ja lisääntymisen häiriintymistä; plankton- ja pohjaeläinyhteisötkin kärsivät suolaisuudesta

Metallit – kaikki ovat myrkyllisiä, mutta...

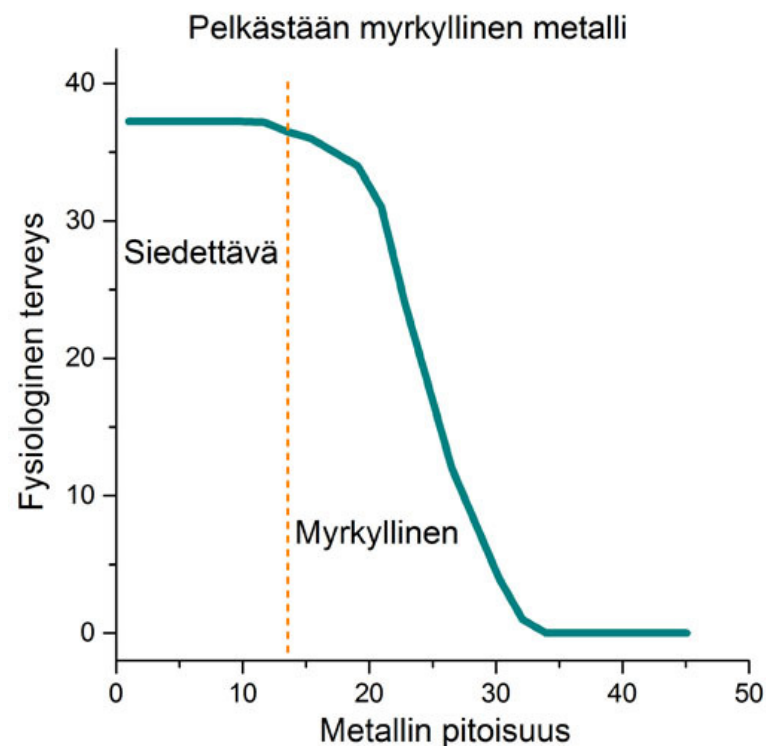
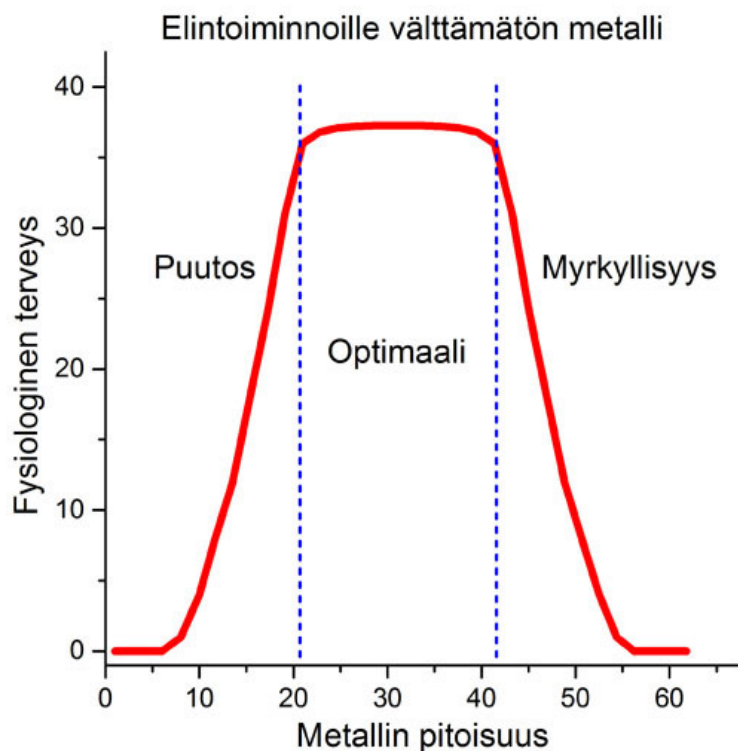
monilla metalleilla on rooli elintoiminnoissa

- Elintoiminnoille välttämättömät
  - Rauta (Fe)
  - Sinkki (Zn)
  - Kupari (Cu)
  - Koboltti (Co)
  - Seleenin (Se)
  - Kromi (Cr)
  - Nikkeli (Ni)
  - Molybdeeni (Mo)
- Pelkästään myrkylliset
  - Elohopea (Hg)
  - Hopea (Ag)
  - Alumiini (Al)
  - Kadmium (Cd)
  - Lyijy (Pb)
  - Arseeni (As)
  - Strontium (Sr)
  - Uraani (Ur)

Välttämätön vs. myrkyllinen metalli

Elintoiminnoille **välttämättömän metallin** pienissä pitoisuuksissa kalan fysiologinen terveys kärsii puutoksesta ja optimaalista suuremmissa pitoisuuksissa ilmenee myrkkyyvaikutuksia.

Myrkyllistä metallia kala voi sietää tiettyyn pitoisuuteen asti ennen kuin myrkkyyvaikutuksia alkaa ilmetä.

Vertailu: ihmis- / kalaterveys (US EPA:n kriteerit)

Metalli	Juomavesi, µg/l	Kalalle myrkyllinen, µg/l	Suhde
Cu	1300	1.45	897
Cd	5	0.16	31
Pb	50	1.2	42
Hg	6	0.77	8
Ni	610	29	21
Se	170	5	34
Zn	7400	65.7	113
Ag	50	0.12	417

Juomavedelle sallitut suurimmat pitoisuudet ovat 8–897-kertaiset niihin pitoisuuksiin nähden, jotka ovat kaloille myrkyllisiä. Kalat jo kuolisivat joidenkin aineiden pitoisuuksissa, jotka ovat ihmiselle turvallisia. Kidus on huomattavasti herkempi metallien vaikutuksille kuin ruuansulatuskanavan epiteeli.

Metallien akuutisti tappava myrkyllisyys

Metalli	96 h LC50 -arvo, mg/l
Kadmium (Cd)	0,007 – 23
Kupari (Cu)	0,06 – 1,3
Elohopea (Hg)	0,02 – 0,9
Sinkki (Zn)	0,55 – 4,6
Lyijy (Pb)	1,2 – 542
Kromi (Cr)	11,2 – 12
Nikkeli (Ni)	25 – 32

Suuren vaihtelun syytä: testit tehty eri kalalajeilla, käytetty eri kemikaalia, testiveden laadussa ja pH:ssa eroja, perustuu vain muutamaun tutkimukseen, testiteknikan erot – staattinen, semistaattinen, läpivirtaus

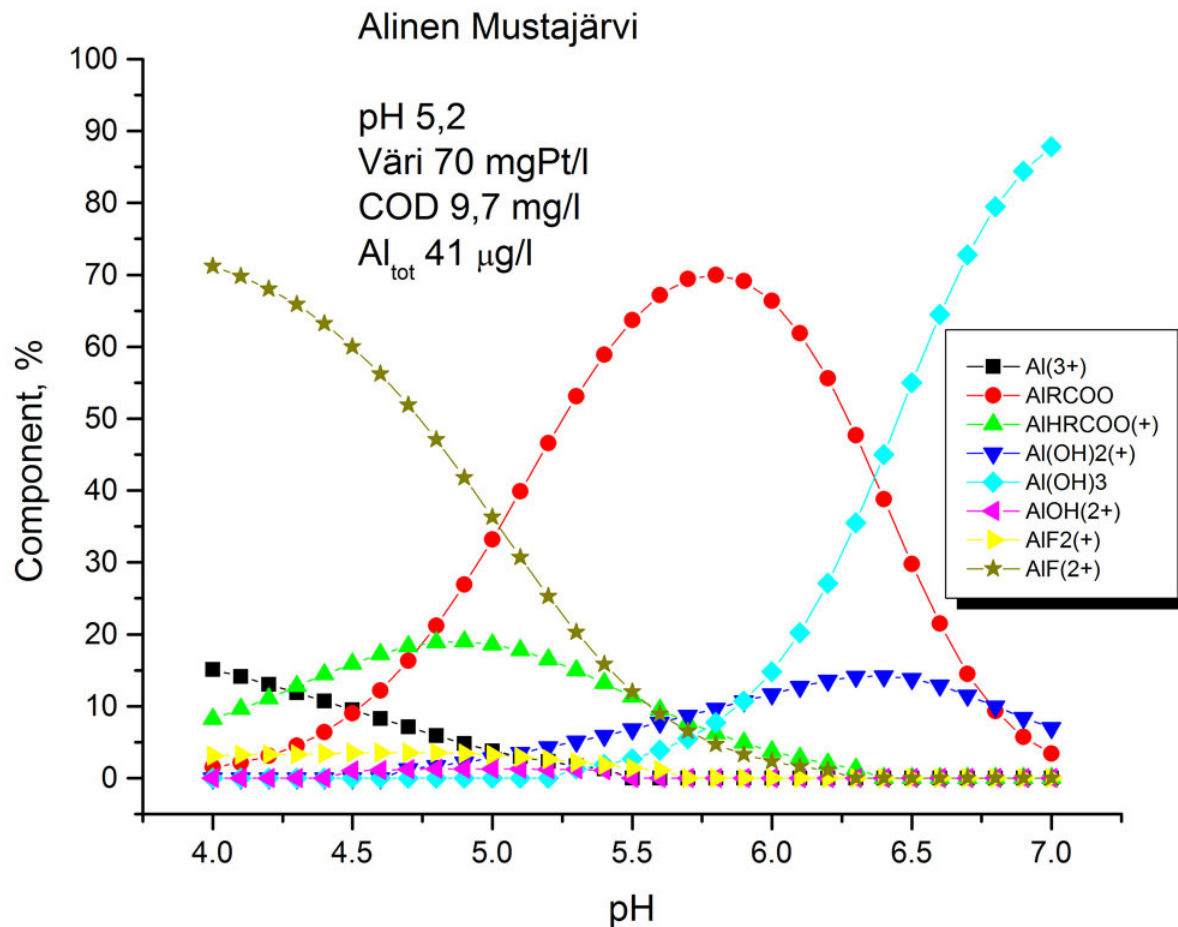
Haitallisten aineiden vaikutukset – huomioitavaa ...

- Veden laatu
  - Kovuus (lähinnä Ca-pitoisuus), usein suojaava vaikutus
  - Happamuus, useimmiten lisää myrkyllisyyttä
  - Elektrolyyttien ja orgaanisen aineen suurentunut pitoisuus, usein suojaava vaikutus
  - Lämpötila, lisää tai lieventää myrkyllisyyttä, kylmä hidastaa toipumista
- Eliölaji / kehitysvaihe / sukupuoli, suuriakin eroja myrkyllisyydessä; **vastakuoriutunut kalanpoikanen on herkin kehitysvaiheista**
- Vuodenaika, kytkeytyy lisääntymiskiertoon ja veden lämpötilaan

... Haitallisten aineiden vaikutukset – huomioitavaa

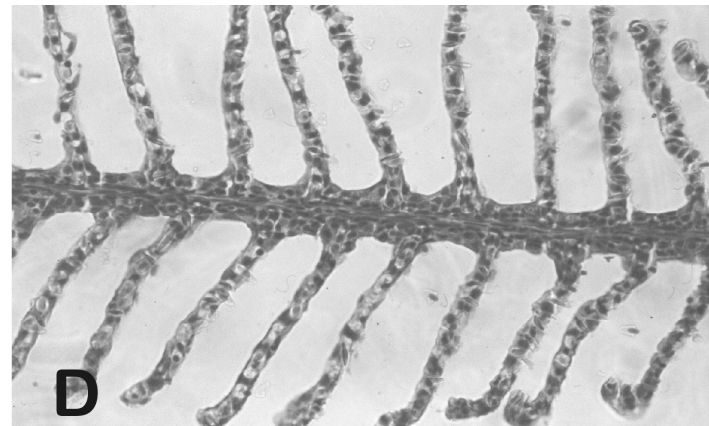
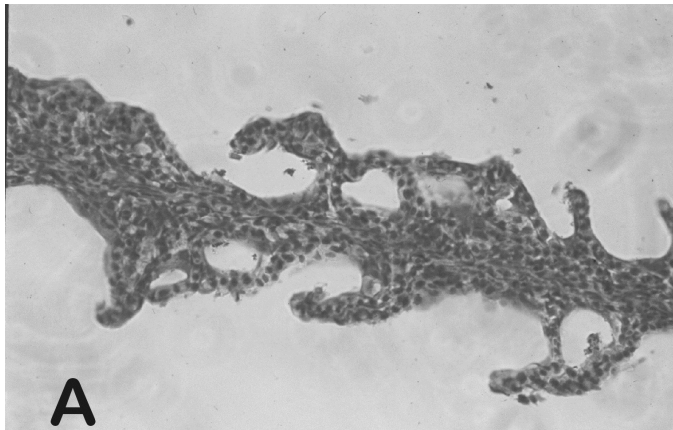
- Metallien myrkyllisyys, kun vedessä on ainakin kahta metallia, voi olla
  - **Additiivista** – vaikutukset summautuvat eli $1 + 1 = 2$
  - **Synergististä** – potentoivaa eli vaikutukset tehostuvat, $1 + 1 = 3$
  - **Antagonistista** – toisen vaikutus estää / lieventää toista eli $1 + 2 = 2$

Metallin spesiaatioon, missä muodossa se vedessä esiintyy, ja myrkyllisyyteen vaikuttaa veden laatu
 Esimerkkinä alumiini (Al) järvivedessä, spesiaatioon vaikuttaa paitsi metallin myös veden muiden aineiden pitoisuudet (MINEQL+-malli)

Veden humushapot jopa estävät metalleja vaurioittamasta kalan kiduksia

– humushapot kelatoivat metallin

A. Harjuksen kidusta, altistettu 6 d Fe 1 mg l⁻¹ + Al 100 µg l⁻¹ pH:ssa 5,5

D. Sama altistus kuin A-kuvassa, mutta vedessä lisäksi humushappoja 15 mg l⁻¹

Kuvan A kaltaisista vaurioistakin kidus voi toipua, jos metallialtistus poistuu.

Metallien myrkkyvaikutuksia

- Alkionkehityksessä
  - epämuodostumat: selkäranka, silmät, evät
  - kehityksen viivästyminen
  - kuoriutumisen viivästyminen tai estyminen (voi johtua myös epänormaalista alkionkehityksestä)
  - kuolleisuus
- Poikasilla
  - alkiovaiheen epämuodostumat, jos pystynyt kuoriutumaan
  - hidastunut kehitys
  - kuolleisuus
- Aikuisilla
  - erilaisia myrkkyvaikutuksia ja kudonvaurioita
  - kasvun hidastumista
  - käyttäytymishäiriöitä (vaellus, saalistus, kutu, reviiri)
  - sukusolujen kehityshäiriöitä
  - kuolleisuus

Metallien vaikutus kalojen lisääntymiseen

Aine	Pit., µg/l Aika, T°C	Laji	Vaikutus	Ref.
Cu	4 – 500 120 d, 5,7	taimen (alkio- poikanen)	> 111 µg/l alkiot kuolivat	7
	4 – 500 35 d, 15,6	hauki (alkio- poikanen)	500 µg/l alkiot kuolivat	7
	8 – 100 180 d, 20-25	rasvapää- mutu (aikuinen)	emojen altistus ei vaikuttanut alkioihin tai poikasiin, isoimmat pitoisuudet vähensivät mätimäärää	6
Hg	0,03 – 2,9 2,5 sukupolv.	puronieriä (aik.-alkio- poikanen)	2,9 µg/l: kuoll. 88% 39 viikos- sa, 0,9 µg/l: 2. sukupolv. kaloilla epämuod. ja 100% kuoll	18
	30 – 100	hammas- karppi (alkio)	suurimmalla osalla poikasista kykloopia	19

Metallien vaikutus kalojen lisääntymiseen

Aine	Pit., µg/l Aika, T°C	Laji	Vaikutus	Ref.
Cr	350 – 1560 660 d	puronieriä (aik.-poikanen)	350 µg/l: kuoriutuneet poikaset pienempiä, >350 µg/l kuolleisuus 100%	22
	100 – 1500 240 d	kirjolohi (poikanen)	340 µg/l: ruskuaisen abs. hidastui ja >340 µg/l kaikki kuolivat 3 kk:ssa	22
Cd	37 – 3000 330 d, 16-26	<i>L. macrochirus</i> (aik.-poikanen)	poikasten epämuodostumien määrä suureni pitois. mukaan	24
	0,5 – 6,3 2,5 sukupolv.	puronieriä (aik.-alkio- poikanen)	>3,4 µg/l 100% kuoll. ennen sukukypsyyttä, 3,4 µg/l: kuoriutuneet poikaset pieniä	26
Pb	33 – 472 2,5 sukupolv.	puronieriä (aik.-alkio- poikanen)	>119 µg/l: 2. Sukupolven kaikilla kaloilla oli selkärangan skolioosi, 119 µg/l: kuoriutuneet poikaset pienempiä	29

Hannukaisen kaivoksen päästöt

- Pumppausteho Muonionjokeen keskimäärin 1000 m³/h ja maksimissaan 4000 m³/h

Jätevesissä on ilmoitettu olevan:

	Arvioitu päästö, mg/l	Tonnia/vuosi
pH	6,3	
Ni	0,083	0,7
Cu	0,2	1,8
Sulfaatti	483	4297
Kokonais-N	32,4	288

Apukemikaalit (mm. ksantaatti)

- Lisäksi purkuvesissä voi olla ainakin: Al, Cd, Co, Pb, Zn, V ja Cr

Loppupäätelmiä

- Muistettava – malmista vapautettu metalli pääsee kiertoon eikä se häviä enää mihinkään, voi sedimentoitua
- Erittäin pienetkin pitoisuudet myrkyllisiä metalleja voivat vaikuttaa
  - Kalan hajuastiin ja häiritä ravinnonottoa tai lisääntymistä
  - Aiheuttaa kudoksissa peroksidaatiota, josta seuraa yleinen elintoimintojen heikkeneminen, tavallaan ennenaikainen vanheneminen
  - Immuunivasteeseen
- Vastakuoriutuneet poikaset ovat erityisen herkkiä
- Muistettava päästöjen kasautuvat vaikutukset: vaikka päästössä aineen pitoisuus olisi ”turvallinen”, voi päästö silti lopulta olla haitallinen/vaarallinen, esimerkiksi sulfaatin kertyminen syvänteisiin
- Enimmäispitoisuudet annettu ja mallinnuksetkin tehdään yksittäisille aineille, mukana kuitenkin aina monia aineita, yhteisvaikutuksia ei arvioida ja niitä tunnetaankin huonosti

Kiitos!

